

УДК.37.013.42+372

Карнаух Леся Петрівна

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СІМ'Ї НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті здійснюється психолого-педагогічний аналіз особливостей впливу сім'ї на соціалізацію дітей дошкільного віку в сучасних умовах. Розкриті особливості сучасного суспільства, що виявляється в його стратифікації та кризі морально-етичної системи. Проаналізовано негативний та позитивний вплив родини на процес соціалізації на свідомому та підсвідомому рівні. Доведено, що за умови відповідності соціально-го середовища соціальним потребам дитини, процес соціалізації дитини відбувається ефективно.

Ключові слова: сім'я, дошкільна освіта, діти дошкільного віку, соціалізація.

Вступ. Одним із основних завдань сучасної теорії і практики виховання дитини дошкільного віку є вивчення її особистості й усіх чинників, що впливають на її соціальний розвиток. Важливу роль у процесі соціалізації дитини відіграє сім'я, що є первинним осередком суспільства, в якому малюк отримує перші знання про довкілля, оволодіваючи “наукою життя”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне осмислення соціалізації як складової педагогічного процесу, вивчення форм, методів її практичної реалізації як педагогічної мети поступово дедалі більше привертають увагу науковців. Помітний доробок у галузі аналізу соціально-педагогічних аспектів цієї проблеми належить таким дослідникам, як Л.Артемова, А.Богущ, О.Кононко, В.Кузь. Різні аспекти соціалізації індивіда і впливу сім'ї на її перебіг висвітлюються у працях І.Беха, М.Лукашевича, Т.Кравченко, І.Рогальської-Яблонської. Відповідно до сучасних досліджень дитина, пізнаючи соціальний світ, не лише стає сама особистістю, а й практично та духовно перетворює довкілля й водночас розвиває саму себе, реалізує свої прагнення та ідеали.

Слід зазначити, що зростання інтересу сучасних науковців до проблеми соціалізації особистості та впливу на цей процес сім'ї, на нашу думку, зумовлене і тим, що зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, впливають на всі складові й хід соціалізації молодого покоління. Ми погоджуємося з думкою Т.Кравченко про те, “що прискорення темпів соціальної динаміки, перетворення старих і виникнення нових соціальних структур, трансформація соціальних ідеалів і цінностей неминуче зададуть нові параметри перебігу соціалізації, висуваючи перед суб'єктом нові вимоги щодо формування нових моделей соціальної поведінки, конструювання індивідуальної системи цінностей особистості” [5, с.23]. На сучасному етапі розвитку суспільства, вважає О.Матвієнко, відбувається загострення та розширення межі відчуження між батьками і дітьми [8, с.14]. У складних умовах перехідної доби суспільства назріла проблема пошуку нових форм роботи щодо соціалізації молоді особистості в умовах сім'ї.

Тому **мета** статті полягає у розкритті психолого-педагогічні аспекти впливу сім'ї на соціалізацію дошкільників у сучасних умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Першим природним чинником соціалізації для дитини виступає сім'я, яка упродовж усього життя є тим мікросередовищем, на тлі якого відбувається особистісне зростання людини. Батьки – найближчі й найрідніші для неї люди, за допомогою яких дитина задовольняє потреби в психологічній захищеності, емоційному спілкуванні. З перших днів існування дитину оточу-

ють рідні люди, які залучають її до різних видів соціальної взаємодії.

Опановуючи певні знання, навчаючись розуміти свої спонуки, дитина поступово переходить на вищий рівень розвитку – формулювання бажань і прагнень задовольнити ці потреби в діяльності. Згідно з таким розумінням природи людини, М.Лукашевич зазначає, що “її поведінка і діяльність, формування всіх її психічних функцій нерозривно пов'язані з навколишнім середовищем і зумовлюється ним” [7, с.55]. Дитина в сім'ї “приміряє” себе до суспільства, а це, своєю чергою, стимулює її соціальну активність. При цьому поведінка дорослої людини сприймається дитиною як зразок для наслідування. Отже, важливе значення у соціалізації дошкільників відіграють дитячі уявлення про позитивні зразки поведінки батьків.

Водночас, на соціалізацію дитини, на нашу думку, здійснює неабиякий вплив домашня атмосфера: стиль взаємовідносин у сім'ї, психологічний клімат, ставлення дорослих до різних подій, явищ суспільного життя, до інших людей. За допомогою батьків маленька дитина має задовольняти потреби в психологічній і фізичній захищеності, емоційному спілкуванні, дізнаватися про правила поведінки серед людей. Батьки мають усвідомити, що вони є своєрідним координаторами, антистресорами, фільтраторами усіх негативних впливів середовища на дитину.

Під впливом батьків у дитини починають формуватися соціальні фільтри, які дозволяють розрізняти: добре - зле, безпечне - небезпечне, моральне - аморальне, дозволене - заборонене. Таким чином дитина пізнає “науку життя” та починає усвідомлювати, що зовнішні обставини, навіть найбільш несприятливі, мають сприйматися нею як своєрідна перевірка на витривалість і долатися за рахунок енергії, що виробляється особистістю в конфліктах із життям.

Під впливом сім'ї в дитини формується свідоме ставлення до себе як до самостійної особистості, рівної з іншими людьми, відбувається становлення позитивного образу “Я”, виникає почуття гідності та власної значущості серед інших людей. Проекція на “світ людей”, на думку А.Богущ, є діяльністю, що допомагає дитині засвоїти норми людських взаємовідносин та включає дитину в систему цих відносин поза межами сім'ї [3, с.140].

Однак сім'я може як сприяти процесам розвитку дитини, так і стримувати їх. Сім'я, на думку С.Литвиненко, може детерминувати розвиток особистості, сприяючи саморозвитку як на свідомому, так і на підсвідомому рівнях, а може і негативно відобразитися на процесі соціалізації дитини дошкільного віку [6, с.217].

У сучасних умовах, за визначенням С.Литвиненко, В.Ямницького, не прогнозовано змінилися культур-

но-історичний спосіб життя сім'ї і структура суспільства, нормативні типи особистостей, усталені засади ставлення до дитинства і дитини зокрема [6, с.215]. Це можна пояснити тим, що сьогодні українське суспільство переживає низку процесів і явищ, які негативно впливають на процес соціалізації дітей в сім'ї. До таких явищ насамперед потрібно віднести слабкість морально-етичної системи сучасного суспільства.

Соціально-моральна анемія завжди була характерною рисою кризових періодів суспільства, але сьогодні розміри та швидкість її розповсюдження, які пов'язані з такими соціальними хворобами, як агресивність, егоїзм, цинізм і апатія, вже становлять реальну загрозу для всіх сфер життя української сім'ї. За визначенням О.Кононко "нашим дітям випало жити на зламі епох, бути свідками криз, боротьби батьків за виживання, занепаду моральних цінностей, насадження культу фізичної сили, зброї як атрибуту підсилення "Я". Буття сучасних дітей набуло досюлого забарвлення, наповнилося непритаманними йому проблемами, образами, лексикою, видами діяльності, сюжетами ігор [2, с.5]. Як наслідок психологи і педагоги констатують факти катастрофічного зниження емоційних зв'язків між поколіннями. Між батьками і дітьми не виникають близькі довірливі стосунки, зникають спільні форми діяльності, необхідні для повноцінного процесу соціального розвитку.

Ми поділяємо тривогу О. Матвієнко, яка застерігає що "некерованість та різноголосність впливу мікросередовища може призвести до формування багатьох антисоціальних рис, які ведуть до відхилення у поведінці і можуть відігравати негативну роль у соціалізації" [8, с.8]. Адже вибір дитиною певної моделі поведінки зумовлюється різноманітністю зразків, схем, варіантів, ритуалів, які вона спостерігає в сім'ї, а також характером її спілкування з носіями цих моделей – дорослими людьми. Дитина, як зазначає О.Кононко, "заражається" їхнім способом поведінки, копіює його та прагне аналогічним чином відтворити в такій же ситуації [4, с.175].

Інша особливість, що характеризує сучасні українські сім'ї, – це їхня страфікація, тобто розшарування за матеріальними статками на багатих і бідних [1, с.10]. Кількість бідних сімей, за статистичними даними, що представила Л. Якименко, становить 96%, а багатих – лише 3% від загальної кількості населення. І лише 1% населення балансує між стабільним економічним становищем та відсутністю такого [9, с.4]. У складних економічних умовах, коли найважливішим для людей є фізичне виживання, вироблення "захисної реакції" виступає домінантою у суспільній взаємодії людей. Важкі матеріально-побутові умови життя, низький культурно-освітній рівень та конфліктність у сім'ї, пов'язані з матеріальними негараздами, негативно позначаються на процесі соціалізації дітей дошкільного віку, демонструючи перед ними суперечливі життєві сценарії.

Значимим чинником соціалізації тип поселення сім'ї, в якому проживають діти, – міський чи сільський. Так, сільське середовище характеризується вельми позитивними ознаками, що сприяють соціалізації особистості. Це насамперед наявність тісних родинних та сусідських зв'язків, дотримання народних звичаїв, життя в тісному зв'язку з природою, раннє прилучення до праці, психологічна захищеність від стресових ситуацій в обмеженому соціальному просторі, розмірений, уповільнений порівняно з містом, ритм життя. Сільські діти краще вміють справлятися з конфліктними ситуаціями, для них характерні відкритість у спілкуванні з однолітками

та дорослими, багатий чуттєвий досвід. У сільських сім'ях, як відзначає Л. Якименко, батьки більше зорієнтовані на виховання у дітей терпимості, поваги до інших, безкорисливості, на відміну від міських, де виховання має більш прагматичний характер [9, с.3].

До негативних аспектів соціалізації сільських дітей Л. Якименко віднесла важкі матеріально-побутові умови сільських родин та освітніх закладів, низький рівень задоволення потреб у дозвіллі та культурному відпочинку дошкільників, що позначається на сповільненні соціального розвитку [9, с. 5].

Місто як мезосередовище специфічно впливає на соціалізацію дітей дошкільного віку. Дошкільник у місті має ширші можливості для соціального розвитку й самореалізації своїх здібностей. Місто збільшує мобільність дітей, перетворюючи їх на споживачів і перетворювачів інформації, носіями якої є велика кількість людей, транспорт, споруди та архітектура міста, культурні й розважальні заклади. Проте, поряд із умовами, що сприяють успішній соціалізації дитини в місті, є і такі, що за твердженням науковця Л. Якименко негативно позначаються на процесі формування дошкільника. Зокрема, внаслідок інформаційного та інтелектуального перевантаження в міського дошкільника виникає дефіцит глибоких емоційних зв'язків з оточенням, що призводить до відчуження та занурення в себе. У міській дитини, порівняно з сільською, набагато більше виникає проблем під час спілкування з однолітками та дорослими, відсутній тісний зв'язок з природою і потреба в ньому.

Отже, в умовах, коли сім'я може здійснювати суперечливий вплив на виховання дитини, саме педагог є своєрідним координатором, коментатором, опонентом, фільтратором усіх впливів на дитину соціального середовища. "Педагог, – за визначенням Г. Беленької, – це особистість, яка опосередковує вплив суспільства на дитину і є тим буфером, антистресором, який захищає її від небажаних впливів навколишнього світу" [1, с.10] та за визначенням О.Кононко "вказує на світло в кінці тунелю, навчає спиратися на власні резервні сили, довіряти собі та життю" [2, с.6].

Таким чином, процес соціального розвитку дитини починається з раннього дитинства й відбувається у певному соціальному середовищі. На дитину впливають батьки, родичі й інші люди, з якими вона спілкується, а також дошкільний навчальний заклад як соціальна інституція соціалізації. Усі ці чинники – сходинки всесвіту людських стосунків, що постійно розширюються, у орбіти яких включена особистість. Для дитини, що соціалізується, відповідними еталономі соціального середовища є сім'я, найближче оточення. Дитина успішно проходить всі етапи соціалізації за наявності відповідного соціального мікросередовища, цілеспрямованого виховання і навчання в умовах сім'ї та дошкільного навчального закладу, що і стане предметом нашого подальшого дослідження.

Висновки. Отже, сім'я може як сприяти процесу соціалізації, так і стримувати її. За умови відповідності соціального середовища соціальним потребам дитини, процес соціалізації дитини відбувається ефективно. В умовах сприятливого психологічного клімату в сім'ї, на власному прикладі батьки спроможні сформувати у дітей дошкільного віку такий рівень знань і поведінки, що дозволитимуть дошкільникам стати життєво компетентними у довіллі. У випадку несприятливих впливів найближчого оточення процес соціалізації дитини хоча й відбувається, але при цьому набуває рис нестабільності, соціальної малоцінності, навіть злочинної спрямованості.

Список використаної літератури

1. Беленька Г.В. Стратифікація суспільства та діти в ньому / Г.В.Беленька // Дошкільне виховання. – №6. – 2006. – С.10 – 12.
2. Дитина в кризовому соціумі: як її розуміти і виховувати / упоряд. Л.Шелестова – К.: Ред. “Загальнопед. газети”, 2004. – 128 с. – (Б-ка “Шкільного світу”).
3. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А.М.Богущ, Л.О.Варяниця, Н.В.Гавриш, І.П.Печенко / за заг. ред. Н.В.Гавриш. – Луганськ: Альма-матер, 2006. – 368с.
4. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві): навч. посіб. [для вищ. навч. закладів] / О.Л.Кононко. – К.: Освіта, 1998. – 225 с.
5. Кравченко Т.В. Соціалізація особистості й соціальне середовище / Т.В.Кравченко // Теоретико-методичні проблеми дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. – Вип. 9. – К., 2006. – Кн.2. – С. 23 – 29.
6. Литвиненко С. Дитина і середовище : проблеми взаємодії / С.Литвиненко, В.Ямницький // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім.Г.Сковороди: науково-теоретичний часопис. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – Випуск 3. – С. 215 – 220.
7. Лукашевич М.П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: навч.- метод. посібник / М.П.Лукашевич. – К.: ІЗМН, 1998. – 112 с.
8. Матвієнко О. Основи виховання моралі у молодших школярів / О.Матвієнко – К. : Стило, 1999. – 232 с.
9. Якименко Л. Довкілля в українському селі: соціально-педагогічний аспект / Л. Якименко // Дошкільне виховання – 2007 – №2 – С. 3 – 6.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2017 р.
Стаття прийнята до друку 24.10.2017 р.

Карнаух Леся

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри психології і педагогіки розвитку ребенка
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тьчихина, г.Умань, Україна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВЛИЯНИЯ СЕМЬИ НА СОЦИАЛИЗАЦИЮ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье осуществляется психолого-педагогический анализ особенностей влияния семьи на социализацию детей дошкольного возраста в современных условиях. Раскрыты особенности современного общества, проявляющаяся в его стратификации и кризисе морально-этической системы. Проанализированы отрицательное и положительное влияние семьи на процесс социализации на сознательном и подсознательном уровне. Доказано, что при условии соответствия социальной среды социальным потребностям ребенка, процесс социализации ребенка происходит эффективно.

Ключевые слова: семья, дошкольное образование, дети дошкольного возраста, социализация.

Karnaukh Lesia

Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Associate Professor
Department of Psychology and Pedagogy of Child Development
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF PECULIARITIES OF FAMILY INFLUENCE ON SOCIALIZATION OF PRESCHOOL CHILDREN

The article deals with psychological and pedagogical analysis of peculiarities of family influence on socialization of preschool children in modern conditions. The author of the article pointed out the currency of the chosen problem that was determined by the boundary expansion of estrangement between parents and children which confirmed by a significant number of works of modern scholars concerning various aspects of this problem. The author while summarizing these works agreed with modern statements that a child knowing the world not only became a personality but also actively transformed social world. The researcher analyzed factors that influenced on socialization in the family: home atmosphere, relationship style, interests and parents' attitude to social life.

Keywords: family, preschool education, upbringing, preschool children, socialization.